

АТТИК ТА АНТАБЛЕМЕНТ У ЛЬВІВСЬКІЙ СЕЦЕСІЇ

© Казанцева Т.Є., 2011

Визначено закономірності оздоблення антаблементів та аттиків львівських фасадів к. XIX – поч. XX ст., їхні характерні силуети. З’ясовано фактори, що вплинули на активне опрацювання антаблементів та аттиків.

Ключові слова: антаблемент, аттик, львівські фасади.

The author had defined the decoration regularities of entablatures and attics of Lviv facades from the end of the 19th to the beginning of the 20th c. and their characteristic silhouettes. The factors that influenced on the active treatment of entablatures and attics have been determined.

Ключові слова: entablature, attic style, lviv facades

Постановка проблеми

Фасади житлових будинків історизму, як правило, не мали аттика, а схема антаблемента являла собою варіації попередніх стилей. Атик та фриз як архітектурні елементи набувають першорядного значення у львівській архітектурі саме в кінці XIX – на початку XX ст. Це пов’язано з такими **факторами впливу**:

- *збільшення поверховості та щільності забудови*: якщо в 1873 р. у Львові було 2594 житлових будинки, переважно 1- і 2-поверхових, то у 1900 р. їх кількість (висотою вже 3–4 поверхи) становила 4360 [1];
- *збіг інтенсивного будівельного розвитку з зародженням та розквітом сецесії* (1890–1910-ті роки), що призвело до глибокої архітектурної трансформації Львова. Внаслідок сильно вкоріненого історизму львівська сецесія реалізувалась переважно у завершальній частині споруд, де застосовуються хвилясті лінії та площини [2]. Архітектори сецесії не прагнули до відображення на фасаді його тектоніки шляхом застосування масивних об’ємів на першому поверсі та поступового полегшення пластики догори. В архітектурі та мистецтві зламу сторіч панувало захоплення та наслідування природи (через стилізацію). Тому композиція більшості сецесійних фасадів побудована на основі законів природи, аналогічно нерегулярному пульсуючому ритму біологічних процесів, в яких напруження зростає з рухом догори. Флоралізм епохи найповніше позначився в композиції фасадів декоративної сецесії, коли поверхні нижніх поверхів залишали гладкими, збільшуючи ступінь пластичного напруження з рухом догори (на фризи і аттики). Така увага до опрацювання найвіддаленіших від глядача частин споруди нівелює передній та дальній плани та робить фасад кам’яниці подібним до поверхні гобелену чи гравюри.
- *негативний психологічний ефект*, який справляє щільна багатоповерхова забудова на доволі нешироких вулицях. Згідно з теорією гештальтпсихології, поверхні, що мають щільнішу текстуру, видаються реципієнту ближчими [3]. Отже, активне опрацювання поверхонь аттиків та фризів призводить до їхнього візуального наближення, а доволі високий фасад кам’яниці набуває співмірного людині масштабу.

Мета статті

Визначити закономірності оздоблення антаблементів та аттиків львівських фасадів к. XIX – поч. XX ст., виявити їхні характерні силуети; з’ясувати фактори, що вплинули на розвиток форм антаблементів та аттиків.

Виклад основного матеріалу

Закономірності оздоблення. Властиві сецесії засоби вирішення аттиків та фризів проявились вже у **завершальний період історизму** (1890-ті рр.), а саме:

- візуальне ущільнення поверхні фриза через:

а) суцільне заповнення площини фриза фактурою тиньку¹ (фактура “під дрібну шубу”, вул. Хмельницького, 129)

б) застосування фактури тиньку на метопах чи дзеркалах між модульйонами (фактура “під шубу”, вул. Ужгородська, 2; Газова, 4). При цьому на русті 1-го поверху часто використовувалась ідентична або подібна фактура, що суперечило правилам класичної архітекtonіки. Як приклад тут можна навести вирішення фасаду (вул. Під Дубом, 18), де руст 1-го поверху та дзеркала під вікнами 2-го поверху оздоблено фактурою “укладанки”, а фриз будинку суцільно оброблено фактурою “під шубу”;

- застосування на фризах фактур тиньку з хвилястими пружними лініями, які контрастували з еклектичним декором кам'яниці (фактура хаотичних штрихів по напівпластичному розчину на вул. Газовій, 2).

В період сецесії аттики та фризи прикрашались:

- фактурами тиньку: “під шубу” (фриз та аттик, вул. Котляревського, 23); “хвилячками” (аттик, вул. Архипенка, 8); вертикальними “штрихами” (фриз та аттик по вул. Коновальця, 29); вертикальною рифленкою (аттик, вул. Бандери, 6); “укладанкою” (аттик, вул. Хотинській, 3); “під пироги” (фриз по вул. Менделєєва, 6); “під накид” (аттик, вул. Руставелі, 42); “торцьованою” (фриз, вул. Навої, 17); “сльозоподібною” (фриз, вул. Нечуя-Левицького, 15); “під бучарду” (аттик, вул. Тарнавського, 30); “під пластикну масу” (площина навколо аттикового віконечка, вул. Левицького, 14 / 16); “під рваний камінь” (імпости між аттиковими віконечками, вул. Франка, 71); під пір'я” (фриз, вул. Кульпарківська, 95) тощо. Ці фактури тиньку:

а) суцільно заповнюють площину аттика (сльозоподібна фактура по вул. Герцена, 4) та (або) фриза (фактура “під шубу” по вул. Замарстинівській, 36);

б) оздоблюють дзеркала фриза (фактура хаотичних штрихів, вул. Зелена, 29; вертикальна рифленка по вул. Хмельницького, 133);

в) правлять за тло для ліпного декору. Наприклад, рослинний декор аттика та фризу фасада, вул. Хмельницького, 153, розташовано на фактурі “під шубу”;

- імітаціями в тиньку фактур мурування:

а) *opus isodomum* (фриз та аттик, вул. Тургенева, 87; фриз, вул. Залізняка, 10);

б) *opus pseudoisodomum* (аттик, вул. Льва Толстого, 17);

в) комбінований *opus pseudoisodomum*² (аттик, вул. Франка, 127);

г) розрізкою на горизонтальні блоки (аттик, вул. Хмельницького, 151);

- ліпним декором:

а) рослинним: листя каштану (аттик, вул. Коцюбинського, 7), соняшники (стрічковий фриз, вул. Руданського, 1), гілки сосни з шишками (стрічковий фриз, вул. Кониського, 4-а), троянди (аттик, вул. Руставелі, 34), волошки (фриз, вул. Бандери, 16), листя лавру (фриз, вул. Антоновича, 19);

б) геометричним: квадрати, що імітують керамічну плитку (аттик, вул. Руставелі, 44); ромби; кола; величезні хвилячки (фриз по вул. Заводській, 43);

в) історичним: класицистичні гірлянди, розташовані на фактурі “під шубу” (аттик, вул. Руставелі, 44); картуші з галузками, розташовані на вертикальній рифленці (фриз, вул. Чернігівська, 23); роги достатку, розташовані на горизонтальній рифленці (фриз, вул. Степанівни, 6);

¹ Назви фактур див.: Казанцева Т., Присяжний К. Фактури тиньку львівських фасадів кінця ХІХ – початку ХХ століття // Будуємо інакше. – 1998. – № 1. – С. 20–21. Там само. – № 2. – С. 10–12.

² Термін автора, який означає мурування з квадратів різних розмірів, поставлених то вертикально, то горизонтально.

- *площинними рельєфами з виразним офактуреним тлом*: кракельоване тло (аттик, вул. Глибокій, 12); оброблене “під пластичну масу” (аттик, вул. Горська, 5); оброблене “під шубу” (фриз, вул. Гоголя, 14);
  - *маскаронами* якими оздоблювали:
    - а) замкові камені отворів в аттику (вул. Шептицьких, 19);
    - б) кронштейни, що підтримують карниз споруди (вул. ак. Богомольця, 3; ген. Чупринки, 28);
    - в) капітелі стилізованих пілястр (вул. Саксаганського, 14);
    - г) всю площину аттика (вул. Брюллова, 4; Ак. Богомольця, 4);
    - д) композицію фасаду за допомогою звивистих ліній, які здавались продовженням волосся маскарона;
    - *керамічною плиткою*:
      - а) одноколірною: синя (вул. Коновальця, 43);
      - б) двоколірною: часто чергувались зелена та синя (вул. Богуна, 7), жовта та синя (вул. Менделєєва, 14);
      - в) зі стилізованим народним орнаментом. Використовувалась на фасадах в стилі українського модерну (вул. Коцюбинського, 21);
      - г) зі стилізованим рослинним орнаментом (вул. Богуна, 5).
- Як правило, такі плитки розміщувались підряд (напр. хвилею по вул. Менделєєва, 9) і, як виняток, – поодинокі (вул. Долинського, 10, 11).

Висновки

Зі спадом бажання уподібнити площину фасадної стіни гобелену чи графічному твору знову стає актуальним надання стіні могутнього вигляду. В **заключному періоді функціонального модерну** аттики та фризи стають гладкими, без найпростішого архітектурного декору, а в **стилізаторському модерні** відтворюють завершення відповідних стилей. **Період функціоналізму** характеризувався одноманітністю, майже типовістю вирішень фризів та карнизів. У цей період не було різниці між вирішенням карниза та фриза споруди та вирішенням аналогічних елементів на інших частинах споруди (напр., карниза над входом, першим поверхом). Як правило, вони мали горизонтальний чи східчастий силует та були прямокутного профілю, фасадна площа якого оздоблювалась вертикальною рифленкою (вул. Герцена, 5; Драгоманова, 56; Зелена, 19).

Силует. На сецесійних фасадах можна виділити такі силуети завершень:

- фантазійна сецесійна крива, почленована пілястрами чи лізенами. Обмеження хвилястого руху зумовлено ретроспективним характером львівської сецесії (вул. Бандери, 35);
- стилізований щипець німецького ренесансу (вул. Устияновича, 8 / 8-ц; Новаківського, 14; Федьковича, 25 / 27);
- стилізована одностороння барокова волюта (на ризаліті), що фланкується пілонами, увінчаними маскаронами (часто левами, як на вул. Чупринки, 8; Хмельницького, 153);
- стилізований готичний щипець (вул. Чупринки, 56; вул. Коновальця, 7);
- стилізований ренесансний аттик зі стовпчиками та волютами (вул. Франка, 28; Тарнавського, 13);
- стилізований класичний фронтон (вул. Чупринки, 49, Перова, 4);
- стилізована балюстрада (вул. Бандери, 2; Київська, 25; Рилєєва, 8; Хмельницького, 135 / 137).

Проблема збереження. Саме завершення споруд найбільше страждають від дії часу, природних умов та наслідків ремонтів ринв. Наприклад, з чотирьох маскаронів на вул. Глибокій, 8 / 10 залишився тільки один, збереглися тільки фрагменти ліпнини на завершеннях будинків на вул. Франка, 128; Глибокій, 4; Стрийській, 22.

Рис. 1. Суцільне оздоблення площини під карнизом та аттика фактурою “під шубу” (вул. Старицьких, 4)

Рис. 2. Суцільне оздоблення аттика фактурою “під пироги” (вул. Франка, 116)

Рис. 3. Поєднання сецесійних та класичних мотивів у вирішенні фриза: оздоблення дзеркал між модульонами фактурою хаотичних штрихів (вул. Зелена, 29)

Рис. 4. Розрізка “під орис pseudoisodomum” необарокового фронтона (вул. Франка, 127)

Рис. 5. Оздоблення аттика листям каштану (вул. Франка, 126)

Рис. 6. Декор “хвильок” на фризі кам’яниці (вул. Зелена, 51)

Рис. 7. Оздоблення аттика мотивом “дерева життя” та жіночими маскаронами (вул. Коновальця, 15)

Рис. 8. Оздоблення площини під карнизом баральсфами, розташованими на фактурі “під шубу” (вул. Гоголя, 14)

Рис. 9. Барельєф та розрізка "під керамічну плитку" на аттику кам'яниці (вул. Франка, 130)

Рис. 10. Оздоблення барельєфом "Благовіщення" фронтону (вул. Глибока, 12)

Рис. 11. Оздоблення барельєфом аттика (вул. Горської, 5)

Рис. 12. Оформлення маскаронем замка аттикового віконечка (вул. Шептицьких, 19)

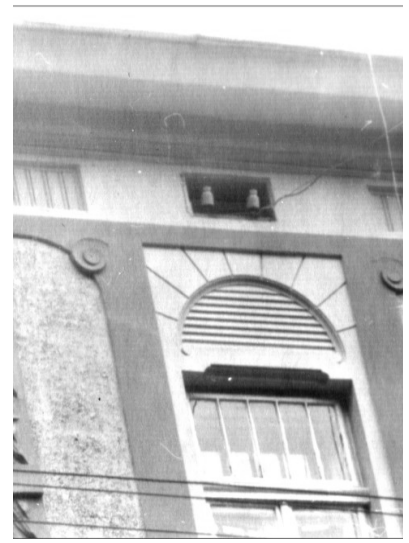

Рис. 13. Оформлення маскаронем капітелі лопатки (вул. Франка, 132)

Рис. 14. Стилізація готичного цитиця (вул. Вишенського, 9)

Рис. 15. Лаконічне вирішення антаблемента в пізньому модерні (вул. Пекарська, 41)

Рис. 16. Єдиний (з чотирьох) збережений маскарон аттика (вул. Глибока, 6/8)

Рис. 17. Стилізація класичних мотивів у вирішенні антаблемента (вул. ген. Чупринки, 28)

Рис. 18. Оформлення маскаронем кронштейнів карниза (вул. Саксаганського, 14)

Рис. 19. Неоренесансний аттик з волютами, обелісками та іншими, заповненими фактурою "під шубу" (вул. Тарнавського, 13)

Рис. 20 Півкруглий аттик, фланкується пілонами, увінчаними маскаронами (вул. Антоновича, 19)

Рис. 21 Трикутний фронтон класицизуючого модерну (вул. ген. Чупринки, 49)

Рис. 22. Поєднання сечійних та класичних мотивів у вирішенні антаблементу (вул. Котляревського, 21)

Рис. 23. Вирішення фриза та аттика (вул. Чорноморська, 12)

Рис. 24. Руїнування неоренесансного аттика (вул. Франка, 136)

Якщо і проводяться ремонти, то ліпнина не відновлюється, а стіна гладко затиньковується (вул. Стрийська, 22). На вул. Волинській, 7 втрачено аттик та влаштовано карниз без врахування архітектурних особливостей споруди: зрізано верхівку рельєфу “дерева життя”, бракує фриза (збережено завершення будинку-близнюка на вул. Хмельницького, 151). Втрачено первісний антаблемент та замінено його спрощеним на фасадах сецесійних кам’яниць на вул. Туган-Барановського, 22, Саксаганського, 20. Наступною важливою причиною втрати сецесійних антаблементів та аттиків є добудова верхніх поверхів. Первісні аттик та антаблемент щезають безслідно, а фасад отримує не властиве стилю завершення. Чому би в таких випадках не наслідувати форми первісного аттика та антаблемента? Але автори таких реконструкцій прагнуть виявити власний творчий потенціал. Тут може прислужитися досвід межі ХІХ–ХХ ст., коли проблема збільшення поверховості споруди була не менш актуальною, але підходи до її вирішення цілковито відрізнялись від сучасних. Первісний антаблемент міг зберігатися незмінним, і над ним надбудовувався наступний поверх зі значно скромнішим карнизом. Тобто такий надбудований поверх виглядав як мансардний (вул. Гонти, 2). Але більш поширеним тогочасним підходом було збереження первісного карниза як міжповерхової тяги (вул. Бандери, 18).

Причини руйнування сецесійних аттиків та фризів розглянуто загалом, наведено лише деякі приклади, яких безліч. Тому сьогодні проблема збереження (або реконструкції) аттиків та антаблементів є дуже актуальною. Першочерговою в цій проблемі є фіксація (фотографування та обміри).

1. Вуйцик В.С., Липка Р.М. *Зустріч зі Львовом: Путівник*. - Львів: Каменярь, 1987. - С. 102.
2. Там само. - С. 115.
3. Арнхейм Р. *Искусство и визуальное восприятие*. - М.: Прогресс, 1974. - С. 216–218.